

Emperyalizm, Evanjelizm ve Osmanlı Ermenileri

Jeremy Salt

İstanbul, Tarih/Kuram Yayınları, 2015, 215 sayfa, ISBN:978-605-9833-02-8

Sait KARADUMAN**

Ermeni Sorunu konusunda yazılmış çok fazla kitap bulunuyor ve çoğunun gerçeği yansıtmadığı görülüyor. Jeremy Salt kitabının önsözünde, aydın diye görünen kişilerin rol aldığı şu üzüntü verici konuyu gündeme getiriyor.

“2008 yılında bir grup Türk aydını internet üzerinden ‘özür diliyorum’ başlığı ile bir imza kampanyası başlattı: ‘Osmanlı Ermenilerinin 1915 yılında maruz kaldıkları Büyük Felakete duyarsız kalınmasını, bunun inkar edilmesini vicdanım kabul etmiyor. Bu adaletsizliği reddediyor ve -kendi payıma- kardeşlerimin duygu ve acılarını paylaşıyor, onlardan özür diliyorum.”

Yazar buna itiraz ediyor ve Türklerin de çok büyük kayıplar verdiğini, yarım milyon Müslüman Osmanlının hunharca öldürüldüğünü, dilekçeyi imzalayan aydınların bundan hiç söz etmediklerini belirtiyor.

Bir yüzyıl sonra bile eğitilmiş Türkler sivil Müslümanların çektikleri acının boyutunu

* Kara Harp Okulu misafir öğretim elemanı

bilmiyorlarsa ya da kabul etmeye içleri elvermiyorsa bu boyutta savaş acılarının Batı'daki yaygın anlatılarda hiç yer almamasına şaşdırmamak gerektiğini ifade ediyor.

Jeremy Salt, bu eseri 1980'lerde ABD'de doktora tezi seçimi sırasında Hicaz Demiryolları konusunu seçmeyi düşünürken belgeleri incelediğinde, Ermeni Sorununun önemini ve sorunun ortaya çıkmasında yabancı devletlerin, misyonerlerin ve hümaniterlerin rolünü fark ediyor. Bunun üzerine tez olarak bu konuyu seçtiğini ifade ediyor. Çalışmaları sırasında on yılları kapsayan ABD ve İngiliz arşivlerini incelemiş, ayrıca on dokuzuncu yüzyılda yaşamış gezgin, diplomat ve misyonerlerin anılarından istifade etmiştir.

Jeremy Salt, Ermeni sorununun on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğindeki durumunu araştırmış, Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlarla ilgili çok şey yazılmış olmasına rağmen 1890'lar ve öncesi döneme ait pek inceleme olmadığını vurgulamıştır. Yazarın bu döneme ait belgeleri derinliğine araştırdığını görüyoruz. Ermeni sorununun 1915'ten önce nasıl ortaya çıktığını ortaya koyuyor. Salt,araştırdığı dönemde Müslümanların çektiği sıkıntıların göz ardı edildiğini ifade ediyor. O dönemde Hristiyan Osmanlıların durumunun, Müslüman Osmanlılardan daha kötü olmadığını gösteren pek çok kanıt olduğunu belirtiyor.

Batılılar, Berlin Antlaşmasına İngilizlerin de etkisiyle kapıyı aralama mahiyetinde Ermenilerin yaşadığı bölgelere reform yapılması ibaresini koyuyorlar ve bunun peşine düşüyorlar. Ermeniler, başta İngiltere olmak üzere Avrupa gücünün, arkalarında olduğunu hissedince sorunlar çıkarmaya, örgütler kurmaya isyan hazırlıklarına başlıyorlar.

Bu arada yaşanan olaylarda Osmanlı topraklarında yaşayan misyonerlerin etkilerini görüyoruz. Misyonerlerin faaliyeti, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanların durumunu başka bir boyuta taşımaya yardımcı olmuştur. 1830'larda Ermeni misyonerleri Anadolu'ya yayılmaya başlıyorlar. 1880'lerde misyonerlerin işgal ettiği kentler ve kasabaların sayısı 394'e ulaşıyor. Misyonerler Osmanlı topraklarında bir ömür geçirmiş olmalarına rağmen olayları sadece Hristiyan bakış açısıyla değerlendiriyorlar. Toplum bütünüyle kavrayarak, sorunları gerçekçi bir şekilde görmekten çok uzak ve doğru bilgiyi saklayıp çarpıtan bir anlayışa sahip olduklarını görüyoruz. Onları ilgilendiren sadece Hristiyan halkın meseleleri idi. Her şeyden önemlisi, 1870'lerde İstanbul'daki elçiliklerin ve Avrupa basınıının tek ve en önemli bilgi kaynağı idiler. Yazar, Misyonerlerin Amerikan kamuoyundaki etkileri nedeniyle bugün bile Osmanlı ve Türk tarihine önyargısız bakılmadığını ifade ediyor.

Yazar özellikle 1870-1895 yıllarında yaşanan problemlere odaklanmıştır. Bu dönemde olayları başlatanların Ermeni ihtilalciler olduğunu görüyoruz. Ermeni ihtilalcilerin hedefinin, Türkleri kışkırtarak Ermenilere saldırtmak ve böylece Avrupa'nın desteğini almak olduğu

görülyüyor. 19'uncu yüzyılın son çeyreğinde Hristiyanların İslamiyet aleyhinde tartışmaları, Avrupalı güçlerin Osmanlı topraklarındaki maddi çıkarları, Yabancıların Hristiyan Osmanlıların durumuna gösterdikleri ilgi ve bu halkların istekleri bir noktada birleşiyor. Bu süreç Kırım Savaşını bitiren Paris Antlaşması ile başlıyor, 1878 Berlin Kongresi'yle hız kazanıyor. Böylece Batı, Osmanlı yönetiminin işlerine daha fazla müdahale etmeye başlıyor.

1875-76'da başta Bulgar ayaklanması olmak üzere Balkanlarda yaşanan sıkıntılar ve bu isyanların bastırılması sırasında aşırı ve zalimce uygulamalar Avrupa'da büyük propaganda yapılmasına zemin oluşturmuştur. Başta İngiltere olmak üzere Batı Emperyalizmi; çıkarları ile Ermeni sorununu birleştirerek Abdülhamit'e yoğun baskı uygulamıştır.

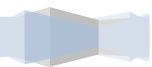
Türk düşmanı İngiliz Başbakanı Gladstone bunu kullanarak *"Bu basit bir Müslümanlık meselesi değildir, belirli bir ırkın özelliklerinin karıştığı Müslümanlık meselesidir. Bunlar Avrupa'ya girdikleri o ilk kara gündenden itibaren bütünüyle büyük bir kan izi bıraktılar; egemenlikleri altına aldıkları yerlerde uygarlık yok oldu."* ifadelerini kullanarak Avrupa'da kamuoyu oluşturmuştur.

Bu çalkantılı dönemde Ermeni meselesi uluslararası gündeme girmiştir. Berlin Kongresi öncesi Ermeniler; Londra, Paris, Roma ve Berlin'de yoğun kulis yapmışlar ve Ermeni bölgelerinde reform uygulamaları gündeme getirilmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Ermeni eylemcilerin faaliyeti yoğunlaştı. Van'da Kara Haç Cemiyeti Armenaklar, İstanbul'da Ermeni Vatanperverler İttihadı ve Erzurum'da Anavatan Savunucuları Hareketi. Bunlar ihtilalci eylemlerde çok etkili olmadılar. Buna karşın en etkili hareketler Avrupa'da Hınçaklar ve Rusya'da Taşnaklar tarafından gerçekleştirildi. *"Bağımsızlıklarını kazanmak için Ermenilere her yol serbesttir. Türkleri ve Kürtleri nerede ve nasıl olursa olsun bulduğun yerde öldür."* diyorlardı.

Bütün tahriklerden sonra Ermeni isyanları gelmeye başladı. 1881'de Zeytun, 1894'te Sason ayaklanmaları, 1895'te Van isyanı, 1896 Maraş, Antep, Arapkir ve Harput olayları yaşandı. Jeremy Salt, olayların Ermeniler tarafından başlatıldığını, belgelerin geniş kapsamlı çalışmalarla ortaya konması gerekliliğini ifade etmektedir. Ermeniler ayaklanmayı müteakip Avrupa'nın hemen yardıma geleceğini zannediyorlardı.

Bu olaylarda Amerika ve İngilizlerin tek bilgi kaynağı misyonerlerdi. Çok yanlış bilgiler veriyorlardı. Örneğin; Sason olaylarında 269 kişi ölmüş olmasına rağmen binlerce masumun katledildiği bildiriliyordu. Yazar, altı vilayette pek çok Müslüman öldürüldüğünü vurguluyor ancak misyonerlerin buna hiç değinmediğini ifade ediyor.

1894-1896 yılları arasında 5.000 ile 10.000 arasında Müslüman öldürülmüştü. Ermeni sorununu açıklamaya çalışan Avrupa basınında, bu Müslüman kurbanlardan hemen hemen hiç bahsedilmemişti.

Aslında Osmanlı yönetiminde Hristiyanlara kıyasla Türkler hep daha çok ezilmişlerdi. 40 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış olan konsolos Blunt ve konsolos Palgrave (İngiliz Diplomatlar) 1860-70 yıllarında yazmış oldukları raporlarda, Osmanlı toplumunda zarar görenlerin köylerde ve kasabalarda yaşayan Müslümanlar olduğunu, sorumsuz merkezi yönetimde hiçbir şekilde temsil edilmediklerini, şikayetlerini iletebilecekleri hiçbir yer olmadığını bildirmişlerdi. Hristiyanların ise ellerinin altında konsoloslukları, temsilcilikleri ve bazen büyükelçilikleri, ayrıca istinaf mahkemeleri ve haklarını arayan temsilcileri olduğu bildiriliyordu.

Sason'dan gelen haberlerden sonra Ermeni davasının güçlü lobicileri -İngilizler ve diğerleri- Sultanı, Berlin Kongresi'nde verdiği sözleri yerine getirmeye zorluyorlardı. 1895-96 yılları ihtilalci komitelerin Osmanlı silahlı kuvvetleri ile yarıştığı şiddetli çatışmalara sahne oluyor ve binlerce kişi yaşamını yitiriyordu.

Jeremy Salt, olayların tablosunu çıkarmaya çalışırken pek çok mektubun/raporun onları yazanın gördüklerine değil, kendilerine anlatılanlara dayandığını unutmamak gerektiğini ifade ediyor. Bilgiler olayın yaşandığı yerin birkaç yüz kilometre uzağında yaşayan misyoner ya da konsolosun anlattıklarına dayanıyordu. Misyoner, tüm Ermenilerin katledildiğini bildirdiği bölgeye gittiğinde, yine hala orada bulunan bir Ermeni'nin ağzından duyduklarını aktarıyordu.

Kayıp sayılarında Ermenileri artırıcı, Türkleri azaltıcı bir eğilim vardı. Bütün Avrupa gazetelerinde Ermenilere yapılan zulüm yürek parçalayıcı bir şekilde anlatılırken, yakılıp yıkılan Müslüman köylerin ve ölen Müslümanların çok azına değinilmektedir. Kuşkusuz her iki grupta da durum iyi değildi. Ermenilerin ve destekçilerinin, Türkleri ve Kürtleri suçladıkları acımasızlıkları kendilerinin de yaptıklarını ve mümkün olduğunda altta kalmadıklarını gösteren bolca kanıt vardır.

Yazar, misyonerleri işgüzarlık ve sağduyu sahibi olmayan kişiler olarak belirtiyor. "Amerikalı seçkin eğitimci Robert Kolejinin müdürü Washburn İngiliz Kraliçesinin resmi kuryesi yerine geçti. Öğretmenler (Misyonerler) burada İngiliz Büyükelçisi ile Evangelik ittifakı kurdular. Zaman zaman New York, Londra ve Boston basınına halkın duygularını derinden etkileyecek vahşet makaleleri verdiler. Haziran 1895'te misyoner Cole, Bitlis'ten Amerikan Sefaretine ve İngiliz Büyükelçiliğine telgraf göndererek Sason'da 65 kişinin

açlıktan öldüğünü ileri sürdü ve Sultanın yardım fonunun (Atiyye-i Seniyye) yönetimini eleştirdi. Fakat sonradan anlaşıldı ki Sason'da kimse açlıktan ölmemişti.”

Jeremy Salt, Ermeni sorununu dini ya da etnik bağlamda açıklamanın ve diğer toplumsal olayları göz ardı etmenin meseleyi karıştırmaktan başka işe yaramayacağını ifade etmektedir. 1890'larda yaşanan olaylarda, İngiltere'nin ve misyonerlerin takındığı tavır ve icraatın Ermeni sorununun doğmasına katkıda bulunduğunu belirtiyor. Abdülhamit'i şiddetle suçlayanlara karşı elde somut bir kanıt olmadığını vurguluyor.

Bölgede yaşananların başlangıç noktasının; toplumsal ortam, idarenin ciddi eksikleri, Ermenilere yapılanlar anlamında Kürtleri kontrol etmenin zorluğu, yol ve iletişimin eksikliği, yaşam standardının ve eğitim seviyesinin düşüklüğü, en önemli kültürel dayanak noktasının din olması ve muhafazakar Müslümanların bunu korumaya kararlı olması, dengeyi bozacak gibi görünen her şeye kuşkuyla bakılmış olması gibi nedenler olduğunu söylüyor.

19'uncu yüzyılda Avrupa-Osmanlı ilişkilerinde en önemli ve büyük olayların Abdülhamit döneminde yaşandığını, Abdülhamit'e ilişkin değerlendirmelerin kulaktan dolma olduğunu ve hala İngilizce bilimsel bir biyografisinin olmamasının şaşırtıcı olduğunu belirtiyor. Abdülhamit'in, Ermenileri cezalandırmak için resmi yaptırım uyguladığının bir kanıt olmadığını vurguluyor. Ermeni sorununun gelişimi sırasında Abdülhamit'in rolünün pek çok etkenden yalnızca bir tanesi olduğunu ifade ediyor.

Eser, Batılı bir akademisyenin birinci el kaynaklardan ve arşivlerden yararlanarak hazırladığı doktora tezidir. Ermeni problemi gibi çok önemli tarihi olaylarda Batılı veya herhangi bir aydını/yazarı değerli kılan olaya adil ve doğru bakabilmesidir. Jeremy Salt'da bu nedenle önemsenmelidir.

Yaşanan olaylarda aktarılanlar, söylentiye ve olay sırasında bölgeden yüzlerce kilometre uzaklıkta bulunan misyonerlerin kulaktan dolma elde ettiği bilgilere dayanıyor. Günümüzde belge diye anlatılanlar bunlardır. Ermeni soykırımı yoktur diye ifade etmenin dahi suç sayıldığı medeni (!) Batıda, olayları objektif bakış açısıyla anlatan tarihçilerin varlığı çok önemlidir. 2008'de yayımlanan 'Bildiri'de imzası bulunan Türk Aydınlarının düştüğü durum üzüntü vericidir.

Tabii bu arada Ermeni katliamı ifadeleri ve beyanları ile ödülleri alarak ortalıkta dolaşanların da bulunduğu bir dönemi yaşıyoruz. Bu durum konunun nasılda ticari bir boyut kazandığını, Batı emperyalizmi ahlaksızlığının, Nobel dahil her şeyi ve her türlü değeri nasıl kullanabildiğini açıkça göstermektedir. Ülkemizde aydınım diyerek ticaret yapan

sahtekarların bilinmesi gerektiği gibi, tüm yabancı dürüst tarihçilerin de yakından tanınması, tercüme edilmesi, kıymetlerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

Hristiyan misyonerlerin, Avrupalıların fikirlerini büyük ölçüde etkilediğini düşünürsek, Avrupalının bize ilişkin düşüncelerini algılayabilmek için misyonerlerle ilgili anılar, raporlar, ciddi hazırlanmış tüm dokümanlar mutlaka Türkçeye çevrilmeli, misyonerlerin gerçeklerden kopma/yanıltma noktaları belirlenmelidir.

Emperyalizmin 150 yıl önceki klasik oyunları kitapta açıkça görülmektedir. İngiliz diplomasisi çok titiz, ayrıntılı çalışıyor, küçük kazanımlarla işe başlıyor. Osmanlı topraklarındaki Hristiyanların yaşam şartlarının düzeltilmesi, iyileştirme ve reform yapılması, yarı özerklik, özerklik, hamilik elde edilmesi vb. bunun peşine düşerek sıkıştırma, olaylar çıkarma, isyanı teşvik etme ve ortam uygun olduğunda da tavizler koparıp hedeflerin gerçekleştirilmesi. Bu karışık ortamda Osmanlı Devleti azar azar parçalanırken, İngilizler 1878’de Kıbrıs üzerinde haklar elde etmiş ve müteakiben 1882’de de Mısır’ı işgal etmiştir. Bu gün dahi bu uygulamaların benzer örnekleri görülmektedir.

Sorunların çözümü için 150 yıl önce yaşananları bilimsel olarak çok iyi tahlil edip ona göre adımlar atılmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Akla geldiği anda strateji değiştirmekle sorunlar çözülemez. 150 yıldır Balkanlarda, Müslüman Arnavutların kopuşunda, Ermeni olaylarında yaşananları, Batının izlediği yolu, kendi yaptığımız hataları irdelemeden günümüz sorularına çare üretmenin imkanı olmadığı görülmektedir.

Eserde altı çizilmesi gereken bir ifade de şudur. “...On dokuzuncu yüzyılda Evangelist coşku doruk noktasına ulaştı. Diğer Hristiyanlar, Müslümanlar, hatta kafirler mutlak bir doğruya ihtiyaç duyuyorlardı ve eğer mesajının üstünlüğüne dair bir kanıt gerekli ise, Avrupa uygarlığının “somut başarıları” bir kanıt idi. Mutlak doğru ihtiyacı ve başarı birlikte ilerledi. Bu başarılar, ister Arap ister Türk, Orta Asyalı ya da Afgan olsun, ‘Doğu’ ve Müslümanlar hakkındaki indirgemeci görüşü pekiştirdi. Müslümanlar zayıflıklarının farkında idiler, fakat Batı uygarlığının gücünün ahlaki üstünlükte yatmadığını kavrayamadılar.” Bu doğrudur. Bugün dahi geçerlidir.

Batı Emperyalizminin yanında, kendimize yönelik eleştirilere bakıldığında, 135 yıl önce bir Amerikan konsolosunun yazdıkları bugün yaşanmayan şeyler değildir. “Yalnızca Türkiye’yi bilenler ve Türklerle birlikte yaşamış olanlar entrika sözcüğünün kapsamını ve uygulanabilirliğini kavrayabilirler. Despot bir yönetim altında, halkı korumak için değil, yetkilileri gizlemek için hazırlanmış yasalar. Güçlü olanın haklı olduğu, adaletin, daha doğrusu yargının alınıp satılabildiği, halkın çok azı dışında, kuşkucu, kışkırtıcı, alçak, kinci ve

eğitimsiz olduğu, ticaretle uğraşmadığı ve çalışmadığı, bir ülkede yaşayan halk, kötülük ve entrika ile zevki, yaşam tarzı haline getirmektedir.” Bu ifadeler tabii ki çok insafsızca, ancak üzerinde düşünmeye analiz etmeye yetecek kadar da gerçeği içermektedir.

Eserde geniş ölçüde Amerikan ve İngiliz kaynaklar kullanılmış, konunun başat unsurlarından olan Rus kaynaklara yer verilmemiştir. Son yıllarda Rus arşivlerini yoğun bir incelemeden geçiren Dr. Mehmet Perinçek, Batılı misyonerlerin Ermeni Sorunu üzerindeki etkisini, birçok kaynak, arşiv, gezgin anlatılarıyla açıkça ortaya koymaktadır. Perinçek’in araştırmalarıyla¹ Jeremy Salt’ın ortaya koyduğu konuların örtüştüğü görülmektedir.

Eserdeki en önemli eksiklik, yazarın da ifade ettiği gibi, Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlara değinilmemiş 1895-96’dan sonra yaşananların ilave edilmemiş olmasıdır. Savaş sırasında Doğu Anadolu’da Rus-Ermeni işgali sırasında büyük acılar yaşayan ve büyük bir katliama uğrayan Müslüman Osmanlının dramının vurgulanmamasıdır.

¹ Mehmet Perinçek, Ermeni Milliyetçiliğinin Serüveni, Kaynak Yayınları, 2015